

Selçuklu Çağında Yaşamak: Ortaçağda Türk Şehri

Tülay Metin, *Selçuklu Çağında Yaşamak: Ortaçağda Türk Şehri*, Kronik Kitap, İstanbul, 2021 (2. Baskı), 189 sayfa, ISBN: 978-605-7635-77-8.

Rabia Eda KÖROĞLU*

* Doktora Öğrencisi, Mersin-Türkiye

Orcid Id: 0000-0002-9567-5603

Sorumlu Yazar / Corresponding Author:
Rabia Eda Köroğlu, Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim
Dalı, Mersin-Türkiye

E-posta / E-mail:
edagkoroglu@gmail.com

Geliş Tarihi / Recived Date:
5 Mayıs 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:
5 Haziran 2023

Kitap Tanıtma / Book Review

Atrf / Citation:
Rabia Eda Köroğlu "Selçuklu Çağında
Yaşamak: Ortaçağda Türk Şehri", *Türk
Dünyası Araştırmaları*, Cilt 134, Sayı 265,
İstanbul 2023, s. 285-294.

Bu makale Creative Commons BY-NC-SA
2.0 tarafından lisanslanmıştır. /
This article is licensed under a Creative
Commons BY-NC-SA 2.0.

*“Ortaçağ gibi muazzam bir zaman dilimine
damgasını vuran Selçuklu şehirleri bu çağa
büyüleyici bir pencere açmaktadır.”*

*Selçuklu Çağında Yaşamak:
Ortaçağda Türk Şehri Sonuç bölümünden –
Tülay Metin*

Selçuklu Çağında Yaşamak: Ortaçağda Türk Şehri kitabının yazarı Prof. Dr. Tülay Metin'dir. Yazar, Denizli'de doğmuş; Tarih lisans ve Ortaçağ Tarihi yüksek lisans eğitimlerini Ege Üniversitesi'nde aldıktan sonra, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı'nda *Türkiye Selçukluları Devrinde Malatya* adlı teziyle doktorasını tamamlamıştır. Tülay Metin, Selçuklu tarihi araştırmaları için yapı taşlarını oluşturan ve akademik çalışmalarında son derece gerekliliği bulunan Arapça ve Farsça dilleri üzerine eğitimler almıştır. 2006-2007 yıllarında Kültür Üniversitesi Dil Merkezi'nde Arapça öğrenimi görmüş, 2012'de Tebriz Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev alması sayesinde İran'da Selçuklu Tarihi üzerine araştırmalar yapmaya devam etmiştir. Ayrıca, İran'ın başkenti Tahran'da bulunan Dehkhoda Enstitüsü'nde Farsça dil derslerine katılım göstererek, lisans döneminden itibaren başlattığı dil serüvenini, dilin yaşadığı topraklarda sürdürmüştür. Doğu dillerine ek olarak, yazarın İngilizce bilgisi de bulunmaktadır. Tülay Metin, Ortaçağ Selçuklu Tarihi temeline oturtulmuş olarak; *Ortaçağ'da Kadın, Selçuklu*

Şehir Kültürü, Haçlılar, Kudüs, Okçuluk gibi konu başlıkları altında yapmış olduğu çalışmalarla alana geniş bir bakış açısı sağlamış ve incelediği dönemlerin çehresini okuyucuya ve araştırmacılara yansıtmaya çabalamıştır.

Yazarın Selçuklu dünyasına dair sosyal ve kültürel bilgi birikimini ortaya koyan kitabı, Selçuklu insanını, onun mimarideki özen ve sanatını yansıtan motiflerle süslenmiş ve Büyük Selçuklu dönemine ait bir tabak üzerindeki erkek ve kadın figürünün yer aldığı bir kapağa sahiptir.¹ Eserin kapağı ayrıca, develerle kat edilen kervan yollarına da görsel olarak atıf yapmasıyla dönemin belirgin özelliklerini yansıtır. Kitabın kapak tasarımı Kutun Ural'a, editörlüğü Can Uyar'a, yayın yönetmenliği Adem Koçal'a aittir. Kronik Kitap'tan çıkan bu eser Selçuklu Tarihi Dizisi içerisinde yer almaktadır. Eser Anadolu'da izleri günümüze kadar gelen kadim Türk devletinin sosyal ve kültürel tarihi hakkında ana hatlarıyla bir bilgi sahibi olmak isteyen ve Selçuklu tarihini merak eden herkes için uygun gözükmektedir.

Kitap, 11 ana bölümden meydana gelmekte ve alt başlıklandırmalar ile sistemli bir şekilde Selçuklu dönemi şehirlerini ele almaktadır. Yazarın yapıtında ortaya koymak için çabaladığı ana hedefi; Türkiye Selçuklu şehirleri gibi kapsamlı bir konuyu mümkün olduğunca her yönüyle ele alarak incelemek, o dönemki toplumun yaşantısını etkileyen kentin fiziksel özellikleri, halkın sosyal ve kültürel durumu, yönetici sınıfının fonksiyonları gibi çeşitli konulara bir ışık tutmaktır.² Selçuklu kentlerini anlatırken yazar, anlamlı bir temel oluşturması için, öncelikle Türklerin Anadolu'yu yurt edinmeleri, Selçuklu şehirlerinin oluşum süreci ve kurulan yeni kentlerin fiziksel yapılarını anlatarak, genel bir çerçeve çizmek suretiyle konuya girmektedir. Bu bakımdan eser, Selçuklu şehir hayatı hakkında bilgilendirmeye geçmeden önce önsözde tarihsel arka plan hakkında, okuyucunun kitap süresince aklında canlanabileceği, "Türkler ne zamandan itibaren şehir kurmaya başlamışlardır?" veya "Selçukluların temas ettiği, kültürüne katkı sağlamış olabilecek unsurlar hangileridir?" gibi önemli soruları cevaplandırarak Türkler ve Şehir kavramları arasındaki bağın temellerini ifade etmektedir.

Yapıtın kaynak kullanımını birincil mahiyetteki eserleri yoğun şekilde içermektedir. Ayrıca, verilerin *tahlil ve mukayese*³ yoluyla incelendiği ve John Tosh'un da sözünü ettiği "*çok çeşitli kaynaklardan (...) mümkün olduğunca çok belge toplama*"⁴ metodunun izlendiği, bilgilerin aktarımı esnasında ve kaynak

¹ Bahsi geçen figürün görselleri ve detaylı bilgisi için bkz. Parisa Sahafiasl, "Büyük Selçuklu Dönemi Minyatür Sanatı Özellikleri", *Uluslararası Türk Kültür ve Sanat Sempozyumu Kitabı*, Ed. Prof. Dr. Nurettin Güz v.d., Cilt 2, Etimesgut Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, Ankara, 2020, s. 91 ve 100; Parisa Sahafiasl, *Büyük Selçuklu Minyatür Sanatının İzleri İbn'ül-Mekarim Hasan'ın Kelile ve Dimne'sindeki Minyatürler*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun 2020, s. 441. Aynı figür, Bülent Kaçın'ın yazmış olduğu "Selçuklu Hatunları" kitabının kapağında da yer alır. Bunun için bkz: Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları: Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasal Evlilikleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2017.

² Tülay Metin, *Selçuklu Çağında Yaşamak: Ortaçağda Türk Şehri*, Kronik Kitap, İstanbul 2021, s. 8-9.

³ A.e., s. 19.

⁴ John Tosh, *Tarihin Peşinde*, Çev. Özden Arıkan, Kronik Kitap, İstanbul, 2022, s. 95.

kullanımının incelenmesi vasıtasıyla gözlemlenebilmektedir. Adı geçen önemli bilginlere ek olarak, İbn Bibî, Yazıcızâde Âli, Ravendî, Süryani Mihail, Neşrî, Abû'l-Farac ve diğer önemli tarihi şahsiyetlerin yapıtlarından faydalanılmış olması esere asıl dayanağını ve gücünü sağlayan unsurdur. Türkçe literatür ile sınırlı kalınmayarak, çalışmaların Farsça, İngilizce dillerinde de sürdürüldüğü ve orijinali Arapça olan eserlerden de bir şekilde yararlanılarak, kaynak kullanımında araştırma sahasının genişletildiği görülmektedir.

Tülay Metin *Önsöz*'de Selçuklu şehir tarihçiliğinin, Türk tarihçiliğinde diğer konulara nispeten daha zayıf bir alan olduğunu belirtmekle Türkiye'de Ortaçağ tarihçiliğinin seyri bakımından önemli bir konuya değinir.⁵ Bu ifade, Selçuklu şehirlerine dair araştırmaların veya kaynakların bulunmadığını iddia eden bir ifade değil, Türk tarihçiliğinde Selçuklu şehir tarihçiliğinin diğer araştırma konularına oranla daha az ilgi görmüş olduğunun bir ifadesidir. Bu tür ifadeler, eleştirel bir bağlam içeriyor olmakla beraber, aynı zamanda yeni yetişen ve konu arayışında bulunan araştırmacılara bir yol gösterici, teşvik niteliği de taşımaktadırlar. Nitekim, Selçuklulara dair perspektif incelendiğinde araştırmaların siyasi konular üzerinde yoğunlaşmış olması sebebiyle, Selçuklu şehir araştırmalarının yeteri kadar irdelenmiş bir alan olmadığı konusunda yazarın bir haklılık payının bulunduğu kabul edilebilir. Fakat altı çizilmelidir ki, yalnızca yapıların taşıdıkları süslemeler, buldukları güzergâhlar veya bunlarla ilgili bir şehri oluşturan yapı taşları üzerine yoğunlaşan her bir araştırma Selçuklu şehir tarihçiliğine dair malzemeler oluşturmaktadır.⁶ Bu perspektiften kitaba yeniden bakıldığında, Selçuklu tarihinin yalnızca bir veya birkaç yapı taşı çalışmış zihinlerde, şehir planına ve yaşamına dair var olan boşlukları doldurmada ve yeni sorular sormada yardımcı olabilecek bir eser olduğu öne sürülebilir.

Giriş kısmı okuyucunun "*mekân, şehir, kent, medeniyet*" gibi unsurların anlam ve mahiyetlerini kavramasını sağlayarak kitabın felsefesini temellendirmektedir. Şehirleşmede yöneticilerin sorumluluklarını ifade edebilmek için, eserinde hükümdardan "... *cihanı bayındır kular*" ve yapacağı işlerden "... *yeni şehirler kurar, yüksek yapılar ve görkemli meskenler tesis eder*" şeklinde bahseden Büyük Selçuklu veziri Nizâmülmülk'ün *Siyasetnâme*'sinden yararlanılmıştır.⁷ Büyük Selçukluların devlet ve toplum hayatlarında etkili izi bulunan ve yönetim ile ülke hakkında derin detaylara sahip olmamızı sağlayan Nizâmülmülk'ün yapıtı, devlet yöneticilerinin zihinlerinde oluşan yönetim şeklini ve bunun inceliklerini açıklamakta olduğu kadar şehir hayatını tasvir-

⁵ Metin, *Selçuklu Çağında Yaşamak: Ortaçağda Türk Şehri*, s. 8.

⁶ Son beş yılda yapılan ve Anadolu şehir araştırmalarına yol gösterebilecek bazı çalışmalar için bkz: Çağla Caner Yüksel, "Selçuklu Döneminde Anadolu Kentleri ve Kent Mimarisi", *ISAS 2019 International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies, Fine Arts, Design and Architecture*, Cilt: 4, Sayı: 3, 2019, s. 347-351; Şakir Çakmak, "Yeni Bulgular Işığında İncir Hanı", *Sanat Tarihi Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 2, 2020, s. 605-633; Alptekin Yavaş, "Afyon-İshaklı (Saklı) Sahib Ata Fahreddin Ali Kervansarayı", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 11, 2019, s. 95-128.

⁷ Nizâmü'l-Mülk, *Siyasetname*, Çev. Mehmet Taha Ayar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 12; Metin, *Selçuklu Çağında Yaşamak: Ortaçağda Türk Şehri*, s. 15.

de de kullanılması gereken en faydalı eserlerdendir. Ayrıca, ünlü Tarihçi İbn Haldun'un ve ünlü Türk filozofu Farabî'nin görüşlerinden yola çıkılarak şehir ve devlet-yönetim ilişkisine dair tarihsel perspektifin çeşitlendirildiği görülmektedir.

Birinci bölüm, “Selçuklu Dönemi Şehirlerine Dair Kaynaklar Hakkında” adıyla başlıklandırılmış olup, tarihi kaynakların eleştirel ve karşılaştırmalı olarak incelenmeleri hususunu vurgulayarak konuya girmektedir. Ortaçağ İslâm dünyasında öne çıkan *Nişâbur* gibi şehirlerin ve onlar hakkında yazılmış yerel eserlerin yazar ve isimlerini vermek suretiyle kısa bir bilgilendirme yapıldıktan sonra, aynı dönemde Türkiye'deki şehirlere tahsis edilmiş kaynak eserlerin azlığından bahsedilerek bir kıyaslama yapılmıştır. Yazarın belirttiği üzere Selçuklu şehirleri için arşiv vesikaları mevcut olmadığından bu alandaki başlıca eserleri; daha çok siyasi bağlamda bilgi veren fakat şehrin dokusunu anlamak için ipuçları barındıran kronikler, yapıların tarihleri ve onları inşa edenleri hakkında malumata sahip kitabeler, sikkeler, coğrafi mahiyetteki eserler ve gezginlerin seyahatnâmeleri oluşturmaktadır.

İkinci bölüm, “Anadolu'da Türkler ve Türk Şehir Yapılanması” ana başlığıyla, “Türk İskânı”, “Selçuklu Şehirlerinin Oluşumu” ve “Selçuklu Şehrinin Fiziksel Yapısı” alt başlıkları etrafında şekillenmektedir. İlk kısım, Anadolu'nun keşfedilmesiyle başlar ve bilinçli fetih siyasetinin faaliyetleri ile devam eder. Bu bölümde, Anadolu'nun Türkleşmesinde etken olan Malazgirt Zaferi'nin getirileri, Bizans'ın siyasi ve ekonomik olarak içinde bulunduğu çalkantılı dönem ve halkın bu durumdan hoşnutsuzluğu gibi unsurların altı çizilmiştir. Bu unsurlar bir coğrafyada kalıcı bir milletin inşasını açıklamak için elzemdir. Yazar, bu bölümde Türk tarihçiliğinde birer başyapıt niteliğinde olan ve araştırmacılara yol gösteren Osman Turan'ın “Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi” kitabından ve Selçuklu tarihçiliğine katkısı büyük olan Ali Sevim'in “Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi” eseri gibi Türk tarihçiliğinin mühim yapıtlarından ve Türk idarecilerin icraatlarındaki başarıyı ifade edebilmek için sıkça Machiavelli'nin “Hükümdar” adlı eserinden yararlanmıştı⁸. Simon de Saint Quentin'in Seyahatnamesi, İbn Haldun'un Mukaddimesi gibi eserler ile de anlatımın birincil kaynaklar etrafında temellendirildiği göze çarpmaktadır. Bölümün son kısmı, Selçuklu şehirlerinin temeli olduğu ifade edilen İslâm şehir modelinin genel özelliklerini ve bu dönemdeki Sasanî şehirlerinin temel unsurlarını irdeler. Esasen, “Selçuklu Şehrinin Fiziksel Yapısı” kısmı üçüncü bölüm için bir ön giriş mahiyetindedir.

Üçüncü bölüm, “Şehrın Temel Unsurları” olarak isimlendirilmiş ve bu bölümde “Dış Düzen: Savunma Yapıları” başlığı altında, üç ayrı kısımda “Selçuklu Şehirlerinin Muhafazası: Surlar”, “Kale” ve “Hendek” yapıları hakkında bilgi verilmiştir. Bu yapılar etimolojileri, inşa amaçları, kökenleri, Anadolu'daki sistemleri ve genel özellikleri bakımından incelenmektedir. Türklerin şehir-

⁸ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020; Machiavelli, *Hükümdar*, Çev. M. Özey, Şule Yayınları, İstanbul, 2013.

leşme faaliyetleriyle beraber ortaya çıkan sur yapılarının kökleri, Göktürkler dönemine kadar geriye götürülmekte ve mevcut örnekler ile şehirlerin surlarla çevrilmesi uygulamasının Bizans'tan öğrenilmediğinin altı çizilmektedir. Bu bölüm, araştırma çalışmalarının yanı sıra *Tevârih-i Âli Selçuk*, *Camiu't-Tevârih*, *Râhatu's-Sudur* ve *Ayetu's-Sûrur* gibi önemli kaynak eserler vasıtasıyla Selçuklu şehirlerinin fiziksel ve nispeten sosyal yapısını ana hatlarıyla okuyucuya vermektedir.

Dördüncü bölüm, “Sosyal Hayat ve Müesseseler” ana başlığı altında; Selçuklu sosyal yaşamını oluşturan “mahalleler”, meydanlar” ve sosyal hayatın gelişim gösterdiği “eğitim kurumları” ile “hastaneler” alt başlıkları çerçevesinde şekillenmektedir. Bu bölümde ilk olarak Türk mahalleleri ve gayrimüslim mahalleleri hakkında bilgi verilmiştir. Selçuklu kentlerindeki meydanlar ve bu yerlerin sosyal hayatta birer sahnesi oldukları çevgan oyunları, güreşler, düellolar, ordunun sefer öncesi meydanda çadır kurması gibi çeşitli fonksiyonları açıklanırken, Rum Meydanı'nın anlatımında tıpkı basımından yararlanılarak İbn Bibi'den tarihi bir kaydın aktarılması vasıtasıyla konu ilgi çekici anlatımlar ile okuyucuya etkili bir biçimde aktarılmıştır⁹. Bu bölüm, meydan unsurunun canlı bir kültür taşıyıcısı olan dilde yaşatılması gibi pek çok özelliğinin yanı sıra siyasi, askerî, sosyal ve kültürel hayatta kullanımına dair geniş bir bilgilendirmeyi içerir. Bunlara ek olarak, eğitim kurumları ve hastaneler hakkında da sosyal hayatın kavranması için gerekli malumat verilmektedir. Eğitim, Selçuklu dönemi için “toplumun tamamını ilgilendiren temel eğitim ve meslek veya ihtisas eğitimi” olarak iki aşama hâlinde verilmekte ve bu bağlamda ilki için mektepler, ikincisi için medreseler gibi eğitim mekânları anlatılmaktadır. Ayrıca evler, camiler ile mescitlerin eğitim için kullanımına da değinilmiştir. Bunlara ek olarak, toplumun eğitim alma sürecinden, medreselerin sayılarından, sistem ve sistemde yer alan görevliler, öğrenciler ve dersler gibi unsurlardan etraflıca bahsedilmektedir. Son olarak, Selçuklularda sağlık hizmetlerinin verildiği darüşşifalar ve bu kurumun işleyişi, bulunduğu şehirler ve kapsamı gibi konular hakkında bilgilendirme yapıldığı görülmektedir.

Beşinci bölüm, “Şehir Yönetimi: İdarî Teşkilât” ana başlığı altında, “idare sistemi” ve “yönetici zümre” olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Yazar bu bölümde öncelikle şehir, eyalet ve vilayet gibi kavramların açıklamasını vermekte ve bu kavramların tarihsel süreçleri hakkında Selçuklu sultanlarından örneklerle kısa bilgilendirmelerde bulunmaktadır. Bu bölümde *atabey*, *melik* gibi pozisyonlara dair ana hatlarıyla bilgilendirmeler de yer alır. Yönetici zümre alt başlığında, şehir yönetimine dair verilen ifadeler derinleştirilerek, şehir divanı ve görevliler hakkında bilgilendirmeler yapılmış, kentlerin Selçuklu dönemlerindeki yönetim sistemlerinin bir tasviri oluşturulmuştur. Bu kısım, merkez temsilcileri *nâib*, *sübaşı*, *vali*, *şahne*, *kadı*, *müşrif*, *nâzır*, *kâbız*, *muhtesib* ve *ummâl* ile halkın temsilcileri *hâcegân*, *ehl-i fütüvvet* (*ahî teşkilâtı*),

⁹ Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile bir Frank arasında Rum Meydanı'nda geçen mücadelenin bir anlatısı için bkz: Metin, *Selçuklu Çağında Yaşamak: Ortaçağda Türk Şehri*, s. 46.

emîr igdişân ve muhterife gibi görevlilere ve ek olarak şeyhler, ulemalar, mahalle liderlerine ayrılmış olup, bu görevlilerin sorumlulukları ve mahiyetleri hakkında açıklamalar yapılmıştır. Bu bölüm Türkiye Selçuklu devletinin şehir hayatına dair perspektifi, onu etkileyen idare sistemi ve yönetici zümre üzerinden sağlamaya çalışarak farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Buna ek olarak, dokuzuncu bölümde iktisadi hayat bağlamında incelenecek olan Ahi teşkilatının halk üzerinde oldukça etkili bir konuma sahip olması sebebiyle bu kısımda ayrıca yer aldığı görülmektedir.

Altıncı bölüm, “Şehir Halkı” ana başlığı altında, “Müslümanlar”, “Gayrimüslimler” ve “Müşterek Hayat” alt başlıklarından oluşmaktadır. Bu kısım, Anadolu’daki Türk iskânı politikasını içermesi, Türk milletinin sosyal ve tarımsal bir faaliyet olarak toprakla kurmuş olduğu ilişki üzerine şekillendirdiği kırsal hayatın anlaşılması, Türk nüfusunun gelişimi, toplumdaki saygı ve bunların getirileri, etnik grubun çeşitliliği ve ilişkileri, nüfusla ilgili konuların tespitinde kaynakların yetersizliği gibi hususlara dair bilgi sağlaması ve kaynaklardan örneklendirmelerde bulunmasıyla dikkat çekmektedir. Kitapta belirtildiği üzere bu husustaki kayıtların yetersizliği ne yazık ki şehirlerin demografik yapılarına, etnik dağılımlarına dair tespitlerde bulunulmasını güçleştirmekte ve bu sebeple, bu konu hâlâ üzerinde çalışılmayı bekleyen bir saha olarak karşımızda durmaktadır. Yazar bunun farkında olarak eldeki verilerin ışığında tutarlı çıkarımlar yapmaya çabalamıştır.

Yedinci bölüm, “Dini Hayat” bölüm başlığı altında iki ana başlık ile kategorize edilmiştir: İlki “Halkın Dinî Yaşantısı” başlığı olup, ikincisi “Camiler”, “Mescidler”, “Namazgâhlar”, “Tekke ve Zaviyeler” ile “Mezarlıklar/Türbeler” alt başlıklarını içeren “İbadet Yerleri/Mekânlar” başlığıdır. Selçuklu medeniyetinde, gerek ayrı birer yapı gerekse kervansaray gibi yapıların bünyesinde yer alan mescitler yahut kentlerin ana unsurlarından olan camiler ve bunlar gibi mekânlar, Ortaçağ Selçuklu dünyasının ayrılmaz birer parçasıdır¹⁰. Bu bölüm konu almış olduğu mekânlar ve içerdiği önemli bilgiler vasıtasıyla Selçuklu kentlerinin sosyal, kültürel ve dinî yapısının, kaynakların analiz ve senteziyle ortaya çıkmış bir tasvirini vermektedir. Bu mekânların Selçuklu medeniyetindeki yerleri kavranmadan, bir Selçuklu kentinin sosyal yapısını ve onu hangi unsurların oluşturduğunu anlamak güç olacağı için, bu konu şehir araştırmalarında ayrı bir yere sahiptir ve bölümde değinilen Türk halkının dinî yaşantısına dair tarihsel gelişim süreci de bu konunun önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Sekizinci bölüm, “İlmî, Fikrî ve Kültürel Hayat” başlığı altında, Anadolu’da ilim yönüyle öne çıkan bazı şehirler hakkında kısaca bilgi verilmekte ve Selçuklu dönemi şehirlerinin tasavvuf kültürünün birer yansımaları olan tekke

¹⁰ Türkiye Selçuklu dönemi kervansaray ve han yapılarında yer alan mescit yapılarına dair Kızılören Han, Sâhib Ata Hanı / İshaklı Kervansarayı, Ak Han / Goncalı Han örneklerini incelemek için bkz: Rabia Eda Köroğlu, *Batı Anadolu’da Kervansaraylar ve Bu Kervansarayların Anadolu Ticarî Hayatındaki Yeri ve Önemi (1071-1308)*, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Kars, 2021, s. 86, 132, 139.

ve zaviyeler ile Selçukluların şeyhlere karşı olumlu tavırlarına değinilmektedir. İlaveten, Selçuklu ile Osmanlı şehirlerinde yaşamış olan Mevlana Celâleddin Rumî ve Ahî Evran gibi önemli şahsiyetlerin isimleri verilerek onların kurmuş oldukları kurumların sosyal alanda taşıdıkları nitelikleri ve kültürel etkileri aktarılmaktadır. Bu bölüm, Selçuklu kültürünün Anadolu öncesi izlerine işaret etmesi bakımından ayrıca önemli görünmektedir.

Dokuzuncu bölüm, “Ekonomik Hayat” ana başlığı altında toplanan; “Ticaret”, “Tarım”, “Hayvancılık”, “Üretim ve Sanayi”, “Para-Fiyat-Vergi”, “İktisadî Hayatta Ahî Teşkilâtı” ve “İktisadî Hayatta Yer Alan Başlıca Görevliler” olmak üzere toplam 7 alt başlıktan oluşmaktadır. İlk alt başlık olan Ticaret bölümü, “Çarşı (Sûk/Esvâk)”, “Pazar”, “Kervansaraylar ve Hanlar” olarak 3 ayrı kısma bölünmüştür. Bu bölüm, Selçuklu ekonomik hayatına ve onu oluşturan unsurlara dair genel bir bilgilendirme sağladıktan sonra, Türkiye Selçuklu devletinin ekonomik gücünü temellendiren ve etkileyen kavramları ana kaynakların yardımıyla ayrı ayrı incelemektedir. Selçuklu şehirlerinin verimli toprakları ve ekonomik dinamikleri, onun hayati unsurlarını oluşturan; meslekler, ekonominin can bulduğu mekânlar, ziraat ve sanayisi, üretimin fiyat skalası, vergiler, ülkenin ticarî durumu, sahip olduğu ticarî yol ağlarının denetim altına alınıp düzenin sağlanması, ekonomi bakımından önemli kentlerin fetihleri için çıkılan seferler, hayvancılık, üretim, pazar faaliyetleri ve tüm bunların sürekliliğiyle güvenliği için yapılan imar faaliyetleri gibi pek çok önemli öğeler dokuzuncu bölümde tarihi arka planları Selçukluların inkişafından, gelişmiş oldukları nihai noktaya kadar genişletilerek ele alınmaktadır. Ayrıca ekonomik hayat ile etkili bir ilişkisi bulunan ahî teşkilâtı ve iktisadî hayatın kontrolünde yer alan görevli kimse ve teşkilâtlar hakkında da gerekli bilgi verilmektedir. Bu bölümde, Selçuklu döneminde Anadolu kentlerinin iktisadî yükselişlerine dair okuyucuya açık ve detaylandırılmış bir anlatımın sağlandığı söylenebilir.

Onuncu bölüm, “Seyyahların Gözünden Türkiye Selçuklu Şehirleri” başlığı altında, Selçuklu şehirlerine onu çağdaş olarak ziyaret eden ve dünyanın çeşitli yerlerinden gelen gezginlerin gözünden bir bakış sağlamaktadır. İngiliz tarihçi Tosh’un söz ettiği gibi “birinci kaynaklar, sorulara anında cevap veren açık birer kitap değildir¹¹” bu sebeple onların karşılaştırmalı olarak derinlemesine incelenmesi gerekir ve yazar da ana kaynaklar olarak kullandığı bu eserlerin bu şekilde incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹² Müslüman ve gayrimüslim gezginlerin seyahatnâmeleri, Selçuklu tarihçiliği için kaynak eser niteliğinde olup, tarihin sosyal yönü dâhil pek çok yönü için bilgi sağlamaktadır.¹³ Yazar kitabın bu kısmına dair: “Bu bölümde Ortaçağda kaleme alınmış, Selçuklu şehirleri hakkında bilgi veren seyahatnâmeler rehberliğinde

¹¹ Tosh, *Tarihin Peşinde*, s. 82.

¹² Metin, *Selçuklu Çağında Yaşamak: Ortaçağda Türk Şehri*, s. 132.

¹³ Selçuklu tarihçiliğinde yararlanılan seyahatnâmeleri incelemek için ayrıca bkz: Ayşe Dudu Kuşçu v.d., “Seyahatnâmeler”, *Selçuklu Tarihçiliği’ne Başlarken*, Ed. Ayşe Dudu Kuşçu, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, Konya, 2017, s. 190-211.

Selçuklu şehirlerinin geçmişini ve ruhunu anlamaya çalışacağız” demektedir.¹⁴ Bölümde mezkur eser türünün nitelikleri, yazılma sebep ve süreçleri ile mahiyetleri hakkında bilgiler verilmektedir. İbn Battûta, Marco Polo ve Simon de Saint Quentin gibi seyyahların eserlerinin incelenmesiyle ortaya çıkan ve bu yöntem ile bölümün asıl konusunu teşkil eden Selçuklu şehirleri tasviri, seyyahların Selçuklu kentlerinin verimli topraklarına ve canlılığına şahitlik ederken kaydettikleri bilgilerden oluşmakta ve tarihin iktisadî, siyasî ve sosyal yönleri hakkında okuyucuyu ilgi çekici bir anlatımla bilgilendirmektedir.

On birinci bölüm, “Selçuklu Dünyasında Şehirlere Verilen Unvanlar” başlığı altında; kökenleri İslâm kültüründen gelen bir geleneğin sürdürülerek Selçuklu şehirlerinin taşıdığı değerler ile onları öne çıkaran özellikleri vasıtasıyla isimlerinin yanında almış oldukları unvanlar zikredilmekte ve bunların bir kısmının açıklaması yapılmaktadır. Şehirlerin unvanları, “*güzelliği ve eğlence hayatı ile şöhet kazanan*” Sinop kentinin “*Âşıklar Adası*” manasına gelen “*Cezîretû'l-uşşak*” olarak kaynaklarda yer alması gibi¹⁵, layık görüldükleri dönemde yükselen şahsi özelliklerini yansıtmaları ve ayrıca dönemin tarihsel perspektifini içeriyor olmaları sebebiyle hem yerel hem de genel tarih bakımından değer taşımaktadırlar. Bu bölümde İslâm şehirleri ve Selçuklu şehirleri hakkında verilen bilgilerden sonra, bölüm sonlandırılmadan önce İstanbul’un tarihte kazandığı “*dünyanın incisi*” ve “*ekber-i memalik-i kübra*” gibi unvanlara dair bir anlatıma da yer verilerek konunun pekiştirilmesinin sağlandığı görülmektedir. Yazar son olarak, Selçuklular zamanında şehirlere verilen unvanların zamanla terk edildikleri hususuna dikkat çeker.¹⁶

Tülay Metin, kısa bir *Sonuç* bölümüyle, Türkiye Selçuklu Devleti’nin Anadolu’da meydana getirmiş olduğu özellikle sosyal ve kültürel gelişmelerin üzerinde durmaktadır. Buna ek olarak, Selçuklu şehir modeli temelini İslâm şehir modelinden geldiği ve Selçukluların bu temel üzerine şehirlerini kurdukları, ardılı ve çağdaşı oldukları devletlerin miraslarını geniş bir coğrafyaya taşıyıp geliştirdikleri ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Selçukluların bıraktığı kültürel mirası ilerletmeye ve yaşatmaya devam ettirdiklerini vurgulamaktadır. Bu bilgileri tazeleyici sonuç bölümü ve arkasından gelen kaynakçanın ardından, indeksin hemen öncesine yerleştirilen bir *Ekler* bölümü yer alır. Bu kısımda, kitapta yararlanılan ve buraya atıf yapılan bazı şehir planları bulunmakta ve kale, namazgâh, medrese, saray ve surlar gibi kentlerin birer parçası olan mimarî unsurların görselleri sunulmaktadır.

Sonuç

Tülay Metin’in 2020 yılında ilk baskısı yapılan ve 2021 yılındaki ikinci baskısını incelemiş olduğumuz kitabı “Selçuklular Çağında Yaşamak: Ortaçağda Türk Şehri”, neredeyse tüm hatlarıyla Ortaçağ’da yükselen Türkiye Selçuklu devletinin kültürel, sosyal ve ekonomik hayatına Selçuklu şehirleri perspek-

¹⁴ Metin, *Selçuklu Çağında Yaşamak: Ortaçağda Türk Şehri*, s. 133.

¹⁵ A.e., 150.

¹⁶ A.e., 152.

tifiyle güçlü bir ışık tutmaktadır. Kitabın her bölümünde, dipnotlarda rahatlıkla gözlemlenebileceği üzere, dönemin bizzat şahitleri yahut takipçisi olan veya sonradan bu hususlarda ciddi araştırmalar yapan bilgilerin çalışma ve eserlerinden yararlanılmıştır. Özellikle seyahatnamelerden yararlanan onuncu bölüm bunun açık bir örneğini vermektedir. Yazarın kullanmış olduğu dilin sadeliği eserin geniş bir kitleye hitap edebilmesini sağlaması açısından önemlidir. Marc Bloch'un da sözünü ettiği gibi: "Çünkü, bir yazar için, hem bilginlere, hem de ilkokul çocuklarına aynı tondan hitap edebilmeyi becerebilmiş olmaktan daha büyük savunu olamaz."¹⁷

Ayrıca, verilen bilgilerin mukayese edilerek incelenmiş olmaları verilerin güvenilirliğini artırmaktadır; bu hususta onuncu bölümde, İbn Battûta'nın eserinde Bergamalı olduğu belirtilen filozofun Eflatun değil Galenos olması gerektiğine dair düzeltmeden de gözlemlenebildiği üzere, yazarın doğru bilgiyi ayıklama ve aktarma konusunda gösterdiği hassasiyete teşekkür etmek gerekir.¹⁸

Kitabın her bölümünün Selçuklu şehir hayatına dair ayrı bir konuyu dikkatle ele alıyor olması sebebiyle, eserin Selçuklu tarihçiliğinde sosyal ve kültürel alanda yararlanılabilecek bir başvuru kaynağı niteliği taşıdığı söylenebilir. Türkiye Selçuklu tarihçiliğinin, kaynakların Tülay Metin'in yaptığı gibi özenle irdelenmiş güncel araştırmalara ihtiyaç duyduğu malumdur. Son yıllarda akademide olduğu kadar toplumun her kesiminde de kendisini gösteren Selçuklu tarihine yönelik artan merak ve ilginin bilimsel çalışmalar ile desteklenmeye devam edilmesi, toplumun ilgisine karşılık vermenin yanında asıl olarak bilimsel literatüre de önemli katkılar sağlayacak ve böylelikle birer yaşayarı olduğumuz kadim toprakların tarih belleğinin yaşatılarak, sonraki nesillere aktarılmasına yardımcı olacaktır. Bu bilgiler ışığında söylenebilir ki: "Selçuklu Çağında Yaşamak" kitabı, Türkiye Selçukluları döneminde yaşamın nasıl olduğuna dair okuyucuya açtığı geniş pencereyle, Ortaçağ şehirlerinin canlı bir tasvirini çizebilmiş ve Selçuklu sosyal ve kültürel tarihine önemli bir araştırma kaynağı sağlamıştır.

Kaynakça

- BLOCH, Marc: *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985.
- CANER YÜKSEL, Çağla: "Selçuklu Döneminde Anadolu Kentleri ve Kent Mimarisi", *ISAS 2019 International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies, Fine Arts, Design and Architecture*, Cilt: 4 Sayı: 3, 2019: s. 347-351.
- ÇAKMAK, Şakir: "Yeni Bulgular Işığında İncir Hanı", *Sanat Tarihi Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 2, 2020, s. 605-633.

¹⁷ Marc Bloch, *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985, s. 1.

¹⁸ Metin, *Selçuklu Çağında Yaşamak: Ortaçağda Türk Şehri*, s. 144.

- KAÇIN, Bülent: *Selçuklu Hatunları: Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2017.
- KÖROĞLU, Rabia Eda: *Batı Anadolu'da Kervansaraylar ve Bu Kervansarayların Anadolu Ticarî Hayatındaki Yeri ve Önemi (1071-1308)*, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Kars, 2021.
- KUŞÇU, Ayşe Dudu v.d.: “Seyahatnâmeler”, *Selçuklu Tarihçiliği'ne Başlarken*, Ed. Ayşe Dudu Kuşçu, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, Konya, 2017, s. 190-211.
- MACHIAVELLI: *Hükümdar*, Çev. M. Özay, Şule Yayınları, İstanbul, 2013.
- METİN, Tülay: *Selçuklu Çağında Yaşamak: Ortaçağda Türk Şehri*, Kronik Kitap, İstanbul, 2021.
- NİZAMÜ'L-MÜLK: *Siyasetname*, Çev. Mehmet Taha Ayar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- SAHAFIASL, Parisa: “Büyük Selçuklu Dönemi Minyatür Sanatı Özellikleri”, *Uluslararası Türk Kültür ve Sanatı Sempozyumu Kitabı*, Ed. Prof. Dr. Nurrettin Güz v.d., Cilt: 2, Etimesgut Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, Ankara, 2020.
- SAHAFIASL, Parisa: *Büyük Selçuklu Minyatür Sanatının İzleri İbn'ül-Mekarim Hasan'ın Kelile ve Dimne'sindeki Minyatürler*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2020.
- SEVİM, Ali: *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020.
- TOSH, John: *Tarihin Peşinde*, Çev. Özden Arıkan, Kronik Kitap, İstanbul, 2022.
- TURAN, Osman: *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996.
- YAVAŞ, Alptekin: “Afyon-İshaklı (Saklu) Sâhib Ata Fahreddin Ali Kervansarayı”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 11, 2019, s. 95-128.